

Vakblad voor ontwikkeling, opvoeding
en onderwijs aan jonge kinderen

De wereld van
HJK
het jonge kind

**Begeleiden van
seksuele ontwikkeling**

**Blokken bouwen
in het park**

**Kleuters als
kunstenaar**

NR8

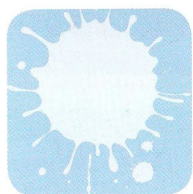
JAARGANG 38 - APRIL 2011

www.hjk-online.nl

Leuk of lastig?

Channah Zwiep

Seksualiteit, intimiteit en lichamelijke haren bij het leven. Kinderen hebben hierbij vanaf jonge leeftijd begeleiding nodig. Seksuele opvoeding moet dan ook eigenlijk al op de basisschool beginnen. Maar: wat vraagt dit van de school?

Kinderen vertonen ook op de basisschool allerlei soorten seksueel (getint) gedrag. Bijvoorbeeld als een kind masturbeert tijdens je les of als twee kinderen in de poppenhoek wel heel expliciet 'doktertje' spelen. Ook kunnen zij je soms zomaar met een vraag over seksualiteit 'overvallen'. Veel professionals zijn zich ervan bewust dat het allemaal hoort bij de seksuele ontwikkeling. Uit onderzoek onder respectievelijk pedagogisch medewerkers in de kinderopvang en leerkrachten in het basisonderwijs, blijkt dat beide groepen regelmatig gevarieerd seksueel getint gedrag opmerken bij kinderen of vragen krijgen over seksualiteit (Zwiep, 2008; Schilperoord, 2010). De meeste professionals vragen zich hierbij wel af hoe zij dit kunnen begeleiden.

Globaal overzicht seksuele ontwikkeling (4-8 jaar)

(Zwiep, 2010b):

- fantasierijk rollenspel ('doktertje');
- seksueel getint spel met eigen sekse;
- masturbatie in allerlei variaties (zonder en met hoogtepunt);
- verkenning eigen lichaam en gevoelens (en bij anderen);
- introverter rondom seksualiteit (vanaf 6 jaar);
- gevoelens van schaamte (vanaf 6 jaar);
- vragen stellen over seksualiteit;
- groepsspelletjes op het schoolplein ('jongenspakkertje');
- verliefdheden;
- uitdagend gedrag tegenover volwassenen en elkaar ('vieze moppen')

Seksuele gezondheid

De seksuele ontwikkeling speelt al vanaf de geboorte een rol. Daarbij horen ook intimiteit en lichamelijkeheid. Je kunt de seksuele ontwikkeling opvatten als een 'ont-

dekkingstocht', waarin kinderen hun eigen lichaam en dat van anderen verkennen, sekseverschillen ontdekken, vragen stellen en experimenteren met seksuele gevoelens. Dit leidt vaak tot allerlei variaties in seksueel getint gedrag.

Seksueel getint gedrag van kinderen is vaak gerelateerd aan de leeftijd en de ontwikkelingsfase. Zo vinden peuters het bijvoorbeeld interessant de sekseverschillen tussen henzelf en een ander kind te onderzoeken. Kleuters die al goed kunnen fantaseren, experimenteren onder andere met rollenspel als 'doktertje', met een seksueel tintje. Doordat kleuters veel interesse hebben in de wereld om hen heen, stellen zij bovendien ook de eerste vragen over seksualiteit. Kinderen vanaf een jaar of zes à acht weten meestal goed het verschil tussen privé en openbaar. Toch kunnen juist zij het wát leuk vinden je uit te dagen, bijvoorbeeld door je 'terloops' op de billen te slaan.

Kinderen leren door ervaringen op te doen. Dit geldt ook voor hun seksuele ontwikkeling. Door mee te draaien in een opvoedingssituatie en te verkennen en te experimenteren op het brede gebied van seksualiteit leren kinderen hier gaandeweg mee omgaan. Daarnaast nemen zij gangbare waarden en normen over. Ieder kind ontwikkelt zo een **seksueel script**. In dit script worden behoeftes, verwachtingen en waarden over seksualiteit, geïntegreerd in seksueel gedrag als volwassene. Een seksueel script wordt gevormd door zowel positieve als negatieve ervaringen met seksualiteit. Als bijvoorbeeld de moeder van een meisje dat masturbeert, aangeeft dat dit inderdaad een prettig gevoel geeft en dat zij dit mag doen, krijgt het kind zowel vanuit zichzelf als door de reactie van de ouder een positieve ervaring met seksualiteit. Een negatieve ervaring met seksualiteit is als iemand je aanraakt, terwijl je dit niet wilt. Met name po-

satieve ervaringen in de kinderjaren zijn van belang, omdat zij bijdragen aan een **seksuele gezondheid**. Dit houdt in dat iemand seksualiteit op een prettige manier kan beleven, bijvoorbeeld zonder gevoelens van angst, schaamte en schuld.

Seksuele opvoeding

Ontwikkeling vraagt om opvoeding. Seksuele opvoeding is: kinderen in brede zin ondersteunen bij hun seksuele ontwikkeling. Dat kan goed in het primair onderwijs. Bijvoorbeeld doordat een leerkracht vragen van kinderen beantwoordt of als rolmodel fungeert voor de omgang met elkaar in de klas. Een leerkracht die zelf positief spreekt over homo's, zal dit meegeven aan de kinderen in de groep. Op school zijn kinderen bovendien in een groep actief. Dit betekent dat zij bijvoorbeeld onderling informatie over seksualiteit uitwisselen, elkaar kunnen uitschelden voor 'mietje' (zonder te weten wat het betekent) of elkaar betrekken bij seksueel getint spel. Ook hier is seksuele opvoeding gewenst. Deze momenten vormen een mooie aanleiding hierover met de kinderen in gesprek te gaan. Of hen te wijzen op afspraken hiervoor. Overigens komen de belangrijkste regels op het gebied van de seksuele ontwikkeling overeen met afspraken die ook voor de alledaagse sociale omgang gelden: respectvol omgaan met elkaar, elkaar niet uitlachen of pesten, geen pijn doen en niet dwingen of manipuleren. Net zoals je elkaar niet in de gang expres laat struikelen, knijp je elkaar niet zomaar in de billen.

Seksuele opvoeding van jonge kinderen bestaat in de praktijk voor een groot deel uit 'bijsturen' van gedrag. Kinderen doen vanuit hun nieuwsgierigheid allerlei experimenten met seksualiteit, intimiteit en lichamelijkeheid. Zij leren hier allerlei dingen van, zoals met zichzelf en elkaar omgaan en ervaren wat prettig voelt aan hun lichaam en waar de grens ligt bij anderen. Dit wordt voor een deel bepaald doordat anderen reageren op hun gedrag. Kinderen leren hiermee ook waarden en normen rondom lichamelijkeheid. Dit leer je hen door als volwassene hun gedrag eventueel te corrigeren en bijvoorbeeld uit te leggen dat niet alles in het openbaar kan. In de leeftijdsgroep van vier tot zeven jaar moeten kinderen onder andere leren hoe zij hun lichaam (en de geslachtsorganen) noemen, hoe zij hun lichaam verzorgen, informatie krijgen over (anti)conceptie en geboorte, een positief lichaamsbeeld en zelfbeeld ontwikkelen, respectvol leren omgaan met zichzelf en elkaar en grenzen (her)kennen en die respecteren. Daarnaast bestaat seksuele opvoeding uit voorlichting over seksualiteit, die aansluit bij de leeftijd en de al aanwezige kennis. Hierbij is (leren) communiceren over technische en emotionele

• Foto's: Isabel Nabuurs

Seksuele opvoeding op school is heel breed en zeker niet verbonden aan vaste momenten

kanten van seksualiteit en het ontwikkelen van een positieve houding over seksualiteit essentieel.

Seksuele opvoeding is dus heel breed en bovendien niet gebonden aan 'vaste' momenten. Het gaat, bij wijze van spreken, de hele dag door en er zijn tal van aanleidingen voor. Heb je bijvoorbeeld een jongens- en meisjespop op de groep, dan kun je bespreken dat er biologische verschillen zijn. Je kunt de kleuters vervolgens vragen welke (sociale) verschillen zij zelf kennen. Seksuele opvoeding, of vorming, hoort om allerlei redenen die hiervoor genoemd zijn thuis in het schoolwerkplan. Daarin kan de school vastleggen welke vaardigheden kinderen moeten opdoen en aangeven hoe de school hieraan tegemoet komt. Dit betekent niet dat je de seksuele opvoeding van thuis overneemt, maar wel

Seksuele ontwikkeling bij jonge kinderen uit zich bijvoorbeeld in groepsspelletjes op het schoolplein

invult vanuit de visie van de school. Het is voor kinderen heel goed als zij op meerdere plekken informatie opdoen over seksualiteit en misschien wel vanuit andere waarden. Zo krijgen zij een breed beeld hiervan. Concreet betekent dit dat je beschrijft waaruit voorlichting op school bestaat, op welke momenten die gegeven wordt en hoe men bijvoorbeeld op school omgaat met seksueel getint gedrag van kinderen (Zwiep, 2010a). Daarnaast kan men in een schoolwerkplan randvoorwaarden beschrijven die bijdragen aan een positief, pedagogisch klimaat, waarin ruimte is voor de seksuele ontwikkeling van kinderen. Zo kan de school zorgen dat er in groep 1 en 2 materiaal is voor kinderen om seksueel getint rollenspel te doen: een dokterstas met inhoud, verkleedkleden of een jongens- en meisjespop. Dit schoolwerkplan geeft een team van leerkrachten op de school een eenduidige richtlijn bij de seksuele opvoeding. Dit voorkomt dat iedere leerkracht voor zich het 'wiel' moet uitvinden.

Transparante communicatie

Seksuele opvoeding in het basisonderwijs is een leuk, maar tegelijkertijd ingewikkeld onderwerp. Dit komt met name doordat seksualiteit zowel persoonlijk als maatschappelijk, gevoelig ligt. Zo kan een vraag als 'Juf, zoen jij wel eens met je vriend?' je best ongemakkelijk doen voelen. Deels doordat je misschien zelf niet makkelijk over seksualiteit praat, maar ook omdat je je wellicht afvraagt of de ouders van dit kind je eventuele antwoord wel zullen waarderen. Ook seksueel getint gedrag van een kind kan om soortgelijke reden heel confronterend zijn. Dit maakt seksuele opvoeding in de praktijk soms lastig.

Seksuele opvoeding ligt soms ook ingewikkeld, omdat je met ouders te maken hebt. Geen school wil immers aan hen voorbij gaan of hen voor het hoofd stoten. Leerkrachten vragen zich dan ook vaak af of seksuele opvoeding niet gewoon binnen het gezin hoort. Een vaak genoemd argument hierbij is dat ouders thuis dan zelf

kunnen bepalen wat zij willen vertellen aan hun kind. Seksuele opvoeding aan ouders overlaten voorkomt wellicht discussie op school met ouders, maar komt niet tegemoet aan de ontwikkeling van kinderen. Een groot deel van de jonge kinderen in Nederland krijgt namelijk thuis nauwelijks tot geen seksuele voorlichting. Veel ouders weten weinig van de seksuele ontwikkeling van met name jonge kinderen. Zij stellen de seksuele voorlichting uit tot hun kind bijna in de puberteit komt of leggen de nadruk op waarschuwen voor risico's van seksualiteit. Overigens is een kleine groep ouders zich wel bewust van het belang van seksuele opvoeding, maar vindt het lastig dit in de praktijk vorm te geven (Zwiep, 2010b). Kinderen hebben dan ook juist baat bij seksuele opvoeding op de basisschool. Zelfs al krijgen kinderen in het gezin informatie over seksualiteit, dan horen zij het op school wellicht nog een keer en op een andere manier. Bij seksuele opvoeding op school is het natuurlijk wel van belang rekening te houden met de diversiteit aan opvattingen van ouders. Overleg met ouders of een delegatie hiervan, is dus noodzakelijk hierbij. Zorg daarbij voor een transparante sfeer. Communicatie is daarbij het sleutelwoord. Informeer ouders bijvoorbeeld goed over waarom en wat de school aan seksuele opvoeding doet. Laat een groepje afgevaardigden eventueel meedenken over de inhoud ervan. Het is daarnaast belangrijk om ook de ouders in te lichten over welke gedragsregels er zijn op de groep en hoe er wordt omgegaan met seksueel gefint gedrag van kinderen. Zo'n gedragsregel ligt in het verlengde van andere regels op de groep, zoals; elkaar geen pijn doen of niet dwingen tot (bijvoorbeeld seksuele) spelletjes. Het is belangrijk ouders te vertellen dat de regels regelmatig worden besproken met de kinderen en dat leerkrachten letten op de handhaving van deze regels. Deze informatie kan bijvoorbeeld tijdens een ouderavond worden gegeven, waar ouders ook onderling ervaringen over hun kind kunnen uitwisselen. Juist in overleg gaan met ouders, voorkomt dat zij zich ongerust afvragen wat er nu eigenlijk aan 'seks' wordt gedaan op school.

Anticiperen

In de praktijk blijkt de ene leerkracht wat makkelijker aan seksuele opvoeding te doen dan de andere. Dat heeft deels te maken met een aantal vaardigheden van de leerkracht (Timmerman, 2009). Echter, als deze vaardigheden nog ontbreken, zijn zij goed 'bij te leren'. Allereerst is het van handig dat een leerkracht kennis heeft over de seksuele ontwikkeling. Als je als leerkracht weet welk seksueel gedrag of vragen van kinderen bij welke leeftijd horen, kun je hierop anticiperen. Seksuele opvoeding vraagt daarnaast om een open houding in de klas

en om vertrouwdheid met het onderwerp. Leerkrachten die 'van huis uit' geleerd hebben open over seksualiteit te praten, zullen dit gemiddeld in hun eigen leven, maar ook in de klas makkelijker doen. Daarnaast moet de leerkracht een positieve, veilige sfeer kunnen bewerkstelligen in de klas, waarin kinderen vragen durven te stellen en bijvoorbeeld niet uitgelachen worden. Dit kan bijvoorbeeld door met de kinderen samen afspraken te maken en regels op te stellen. Daarbij geldt dat er respect is voor ieder kind en dat ieder kind de baas is over zijn eigen lichaam.

Aandachtspunten seksuele opvoeding in de klas

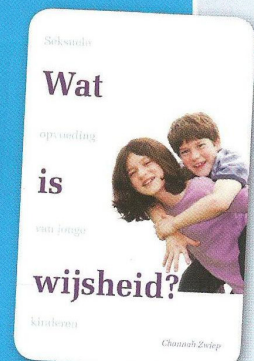
- Wees open en eerlijk en geef positieve informatie.
- Geef ook informatie als kinderen geen vragen stellen.
- Leer kinderen dat ieder kind de baas is over zijn eigen lichaam.
- Stimuleer keuzes van kinderen (rondom intimiteit en lichamelijkeheid).
- Stel met de kinderen regels op (o.a. geen dwang, pijn of gevaar).
- Corrigeer indien nodig seksueel gefint gedrag.

Seksuele opvoeding op de basisschool is leuk en lastig. Toch is het van belang dat seksuele opvoeding een onderdeel is van het leren op school. En, hoewel het een pre is als het je als leerkracht 'ligt': iedereen kan het leren.

Op pagina 18-21 van deze HJK tref je ook een artikel aan van Melanie Linssen-Meijer en Iva Bicanic over seksuele opvoeding. Dit artikel biedt een aantal handige tips voor de praktijk.

Literatuur

- Schilperoord, H.W. (2010). *De seksuele opvoeding in het basisonderwijs*. Universiteit van Amsterdam. Scriptie Pedagogische wetenschappen.
- Timmermans, M.C. (2009). 'Seksuele vorming en de persoonlijkheid van de leraar.' In: *Pedagogiek*, 1, 45-59.
- Zwiep, C.S. (2008). *De seksuele opvoeding van jonge kinderen. Ervaringen van moeders en leidsters in de kinderopvang*. Amsterdam: Kind&Zo. Onderzoeksrapport.
- Zwiep, C.S. (2010a). *Doktertje spelen en zo. Omgaan met lichamelijkeheid, intimiteit en seksualiteit*. Amsterdam: Elseviers Gezondheidszorg,.
- Zwiep, C.S. (2010b). *Wat is wijsheid? Seksuele opvoeding van jonge kinderen*. Amsterdam: SWP.

Dr. Channah Zwiep (pedagoog) is gespecialiseerd in de seksuele ontwikkeling en opvoeding. Zij is docent aan de Universiteit van Amsterdam en verzorgt daarnaast ouderavonden en trainingen over seksualiteit in de kinderopvang en het basisonderwijs (www.kind-enzo.nl)